

Trideset let kasneje

O Sloveniji, neznatni neznani deželi, je krožila tale domislica: Slovenija je tam, ko misliš, da si že v Avstriji, če prihajaš z juga, in tam, ko veš, da nisi več v Avstriji, če prihajaš s severa.

Malo drugače rečeno: čedna, prikupna srednjeevropska dežela, revnejše sorte. Na presenečenje, tudi nejevoljo njenih prebivalcev je bila komu simpatična prav zaradi siromašne preproščine. Takole je Slovenijo in Jugoslavijo doživljal njen ljubitelj, pisatelj Peter Handke, avstrijski in slovenski sin, prihajajoč s severa:

»Moja podoba o Jugoslaviji ni bila ideološka. Enostavno rad sem imel to deželo. Rad sem imel tudi, da je bila velika, ne pa tako kot Avstrija piškava, hudobna, omejena, kjer se duše ljudi usmradijo od zlobe. Vsa robotost in trdota prebivalcev Slovenije in Jugoslavije mi je bila mnogo bližja, mnogo bolj resnična. To ni bila tista čudna poštirkana vljudnost, niso bile te pastelne barve, ki Avstrijo spreminjajo v kuliso, ni bilo dvodimenzionalno. Slovenija in Jugoslavija sta res bili trodimenzionalni, prav s tem, ker ni bilo nič lakiranega, nič zahodnega. /.../ In naenkrat se Slovenija predstavlja kot najbolj zahodna dežela, to se mi zdi skoraj najbolj porogljivo pri celi zadevi. Veliko tega, kar si Slovenci zdaj domišljajo, svoje zahodnjaštvo, priklanjanje najneumnejši sorti kapitalizma, ogabni barvitosti zahodnega sveta, mi ni všeč. Slovenije nimam rad take.«¹

1 Ivo Štandeker, Peter Handke, »Pisatelj o strahu pred slovensko državo«, *Mladina*, 8. 10. 1991.

Kakšnih trideset let prej je po Jugoslaviji veliko popotoval angleški pisatelj Lawrence Durrell. Preden je zaslovel z Aleksandrijskim kvartetom, je dobra tri leta (od aprila 1949 do konca 1952) živel v Jugoslaviji in natančno spremljal dogajanje, saj je bil ataše za tisk na britanskem veleposlaništvu v Beogradu. Kot izrazito mediteranski človek se v Beogradu ni dobro počutil, poleg tega se je srečal s komunizmom (v hudi, mogoče najhujši fazi) in ga iz srca zasovražil. To je vplivalo na njegov odnos do Jugoslovanov, o katerih se je izražal le zgroženo. Samo za Slovenijo in njene ljudi je našel naklonjene besede. Takole na primer:

»Moram reči, da je Bled edini kraj v Jugoslaviji, ki bi ga, če resno premislim, rad še kdaj obiskal. Z gozdovi obkroženo jezero sredi gosto poraščenih alpskih travnikov, obdano z Alpami. Vsakih deset dni sonca prekine en dan blagega dežja, ki na vso pokrajino deluje nekako tako kot čistilna krpa na avto. Sveže je in mirno. Majhne vasi sredi sadovnjakov, hiše imajo balkone, ki so pred snegom zavarovani kot lastovičja gnezda: za ozkimi režami so globoki leseni balkoni. Iz notranjosti gledaš ven pokrajino kot v ogledalo. Gore so na gosto posejane z zvezdami in vsepovsod jih sekajo divji ledeni potoki – lovely! – in Slovenci so svetli kot kalužnice, na soncu pa se lepo zlato in cimetasto razcvetejo. Lepa dekleta! In kakšne rože!«²

Danes živi med nami Američan Noah Charney, ki se mu zdi, da je »*Slovenija najboljša država na svetu*«. Najprej zato, ker je »*najlepša dežela, kar sem jih kdaj videl /.../ Slovenija ima najbolj raznovrstno pokrajino na kvadratni meter /.../ zjutraj*

2 Lawrence Durrell, *Spirit of Place* (New York: Axios Press, 1969), 156–157.

*se lahko namakate v morju, popoldne smučate, vmes pa obiščete eno najbolj osupljivih in največjih podzemnih jam na svetu /.../ Blejsko jezero je najlepši kraj, kar sem jih kdaj videl» in tako dalje in dalje. Ampak z naravnimi lepotami se je kočljivo tolažiti (kaj šele bahati), saj smo prebivalci zanje le delno odgovorni. Toda Charney je v Sloveniji našel tudi mnogo pozitivnih potez, ki so docela v domeni ljudi, ki deželo naseljujejo: zdravstvo je odlično in poceni, presenetljivo nizki davki in socialna varnost, udobno in kakovostno, a poceni življenje, Slovenija je varna in čista in vse deluje, kot je treba, živahno dogajanje, bogata kultura, a še vedno ne preveč turistov, dobra lokacija, tujce nosijo po rokah ... V *Slovenologiji* in številnih intervjujih je Noah Charney tak slavilec te dežele, da je človeku kar nerodno.³*

Zanimivo je, kako lahko silne hvale hodijo z roko v roki s hudobnim zaničevanjem. Zadnja leta Jugoslavije, to so osemdeseta leta, so bila zgleden primer takšne dvojnosti. Medtem ko so na Slovenijo kot deželo ekscesov, protisocialističnih, kontrarevolucionarnih, fašistoidnih izpadov leteli hudi očitki, celo v slogu »Slovence bi bilo treba ukiniti«, se je dogajalo tudi nasprotno – v Slovenijo so se upirali koprneči pogledi. Več pisateljev na oni strani Sotle je zanimalo, ali bi se lahko vpisali v društvo slovenskih pisateljev. Hrvaška novinarka Tanja Torbarina je izjavila, da je po politično-nazorski opredelitvi Slovenka. Vladimir Šeks, hrvaški disident in zapornik, je svoje arestantske spomine objavil v Sloveniji. Srbski politolog Vladimir Goati je izrazil željo, da bi ga sprejeli v Zvezo komunistov Slovenije, albanski politik Azem Vllasi se je začel zanimati za kakšno službo v Sloveniji, Ivan Stambolić iz Srbije tudi ...

3 Noah Charney, *Slovenologija – Življenje v najboljši deželi na svetu in popotovanje po njej* (Beletrina, Ljubljana: 2017), 31–40. Take ocene je pogosto ponovil, denimo v članku Beti Burger, »V Sloveniji sem prvič videl, da lahko dva spita v isti postelji in imata vsak svojo odejo«, *Delo*, 17. 4. 2021.

Udba pa je vneto spremljala stike Slovencev s prebivalci drugih republik in obratno.⁴ Seveda je bila Slovenija že več desetletij cilj številnih dela iščočih, pretežno nekvalificiranih delavcev z juga, a v zadnji fazi Jugoslavije je prišlo do bistvenega premika v krogu aspirantov. Ta je toliko bolj osupljiv, če ga soočimo z izjavami kot »v Sloveniji bi me zadržala samo smrt«, kot so govorili smetarji iz Bosne.⁵

In kakšna je ocena razvoja? Najprej bleščeča ocena. V razmišljanju o malih narodih je Luc Rosenzweig zapisal, da je Slovenija primer zgledne majhne države:

»Opraviti imamo z državo, ki izhaja iz grozne družine, sestavljene iz najnevarnejših mednarodnih hudodelcev, nekdanje Jugoslavije. Ugnedena sredi Alp si na vse pretege prizadeva vsemu svetu izbiti iz glave, da pripada balkanskemu okolju. Ne le da sproti izpolnjuje zahteve mednarodne skupnosti glede demokracije, človekovih pravic in drugih atributov častivredne in cenjene države, niti dočakati jih ne more. Preveč si prizadeva. Pri splošno volilni pravici bi šla vsak dan na volitve, če bi to od nje zahtevali. V razredu držav se za šolskimi zidovi vede kot največji klečeplazec pred profesorji. In za vse to ni niti nagrajena. Tisočkrat bolj je bila upravičena do sprejema v NATO pri širjenju zveze v letu 1999 kot njeni češki in madžarski sosedje. Ti vzorni primerki malih narodov radi pozabljajo, da bodo 'veliki' upoštevali njihove interese

4 Zapiski Alenke Puhar iz let od 1986 do 1990, arhiv avtorice.

5 Izjava »V Sloveniji bi me zadržala samo smrt« je nastopila v naslovu raziskave o življenju bosanskih smetarjev v Ljubljani, objavljeni v: Nives Sulič, »V Sloveniji bi me zadržala le smrt!«: način življenja smetarskih delavcev Komunalnega podjetja Ljubljana«, *Problemi*, št. 9/10, 1982, 1–7. Misel je bila v tistem času presenetljiva s svojim nedvoumnim opažanjem, da so med posameznimi republikami velike kulturne ali civilizacijske razlike, njen nastop v naslovu drzen.

glede na stopnjo škodljivosti in sitnosti, ki so je zmožni. Hitreje damo liziko malemu nergaču, da imamo mir, kakor pa otroku, ki pridno čaka na svojo nagrado.«⁶

In kakšna bi bila ocena o zadnjih treh desetletjih? Jacques Rupnik, eden vodilnih poznavalcev vzhodnega dela Evrope, je na to vprašanje odgovoril z neprikritim navdušenjem:

»Srednje- in vzhodnoevropske države so doživele najbolj sijajno in uspešno obdobje v svoji moderni zgodovini. Zahodno-vzhodna konvergenca, ki se je zgodila v preteklih dveh desetletjih, je brez precedensa. To zgodovino sem študiral, poučujem jo in česa takšnega še ni bilo. Obstajajo različni tipi moderniziranja vzhodne Evrope v obdobju imperijev, obstaja sovjetski model po vojni, neke vrste avtoritarna modernizacija zaostalih kmečkih držav, ki je spodletela. Modernizacija v okviru EU pa je veličasten dosežek, pogledjte številke, so osupljive. Spomnite se Poljske in Slovaške pred dvajsetimi leti, njunega BDP per capita v primerjavi z evropskim povprečjem.«⁷

Od bogatega šopka komplimentov v temačni kot. Kontrast s prevladujočim razpoloženjem bi bil težko večji. Kamor koli se človek ozre, povsod razočaranje. Že dobro leto živimo sredi množičnih samoočitaj, podkrepljenih s hrupnimi demonstracijami, da smo se znašli na robu prepada, od koder je samo še korak do strmoglavljenja v diktaturo, strahovlado, fašizem in s tem povezano pogubo; no, mnogi protestniki so prepričani, da smo rob že prestopili in da letimo proti dnu. Na drugi strani

6 Luc Rosenzweig, »Razmislek o položaju malega naroda«, *Ampak*, januar 2001, 40–41.

7 Saša Vidmajer, »Dvom je neločljivi del Evrope, Intervju z Jacquesom Rupnikom«, *Delo – Sobotna priloga*, 3. 10. 2015.

pa prevladujejo misli, da živimo pod močnim vplivom kontinuitete, globoke države, ohranjenih starih oblastniških navez v družbenih podsistemi ipd. Zgovorno in slikovito se je to ujelo v knjigo, ki je za 30. obletnico države z mnogih zornih kotov osvetlila dogajanje, dobila pa duhovit naslov »Z lepilom na podplatih«. Urednik dr. Ivan Štuhec je pojasnil, da so za naslov zaslužne »dame iz Mohorjeve« in da »pove bistvo /.../ Z lepilom na podplatih je povedano točno to, kar večina avtorjev sporoča. Naredili smo pomembne korake v smeri samostojne in lastne države, a na naših podplatih je še veliko lepila iz prejšnjega totalitarnega komunističnega obdobja, ki nas ovira pri hoji naprej. Kdaj korak celo tako prilepi, da stopicamo ali gremo nazaj.«⁸

Na presečišču prvih in drugih očitajočih zgražanj ima gotovo vidno vlogo zgodovina/zgodovinopisje. Kaj bi bilo torej primernejša tema za revijo, ki je posvečena razpravam o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine? O čem se z večjo strastjo prepiramo? Kje najdevamo navdih, ko je treba iskati primerjave, zglede, svarila? Od česa nas bolj vztrajno odvrčajo?

Na ta in podobna vprašanja poskuša odgovarjati tudi tematska številka Dilem 1/2021, posvečena procesu slovenskega osamosvajanja pred tridesetimi leti. Zgolj s pomočjo na virih utemeljenega pristopa in metodološko neobremenjenega pogleda lahko presežemo ta manihejski odnos do preteklosti.

Alenka Puhar

8 Metod Berlec, »Dr. Ivan Štuhec – intervju«, *Demokracija*, št. 51, 17. 12. 2020, 21.